

Fråga om den som är intagen i ett särskilt ungdomshem har rätt till daglig utevistelse

Våren 2004 vårdades AA med stöd av 3 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Hon var placerad på Hammargården som är ett särskilt ungdomshem som drivs av Statens institutionsstyrelse (SiS). Efter att AA hade avvikit från Hammargården återfördes hon dit den 31 mars 2004. Därvid fattades ett beslut om att hon skulle vårdas i enskildhet enligt 15 b § LVU. Denna vård pågick till den 6 april 2004 då hon överflyttades till en s.k. gemensamhetsavdelning.

I en anmälan, som kom in till JO den 6 april 2004, framförde AA klagomål mot Hammargården. Klagomålen avsåg bl.a. att hon sedan hon hade kommit tillbaka dit inte hade fått ”en stunds frisk luft per dag”.

Inledningsvis inhämtades uppgifter per telefon från BB, institutionschef för Hammargården. Därefter anmodades SiS att inkomma med ett yttrande över vad som framfördes i anmälan. I yttrandet, beslutat av dåvarande generaldirektören CC, anfördes bl.a. följande.

/---/

Avgiftning

Sedan den 1 januari 2004 genomför SiS en försöksverksamhet med avgiftningsplatser för elever som vårdas enligt LVU eller verkställer sluten ungdomsvård. Totalt har tre platser inrättats på tre olika institutioner. En av dessa platser finns inom LVM-hemmet Rebecka, som är beläget på Beckomberga sjukhusområde i Bromma. Avgiftningsplatsen, som har tillgång till erforderliga medicinska resurser, utgör ett särskilt ungdomshem och verksamheten styrs av de regler som gäller för särskilda ungdomshem i övrigt.

De ungdomar som kan komma ifråga för avgiftning vid dessa platser skall ha fyllt 15 år och ha ett akut behov av medicinsk avgiftning. Behovet av avgiftning skall inte kunna verkställas inom den ordinarie hälso- och sjukvården. Tiden på avgiftningsavdelningen skall vara så kort som möjlig.

AA placerades på Rebecka för avgiftning på grund av att hon efter avvikningen var påverkad av droger. På Rebecka finns ingen rastgård i anslutning till den avdelning där avgiftning genomförs. Den fysiska miljön runt Rebecka försvårar också möjligheten för elever att vistas ute.

Vård i enskildhet

Genom den ändring i 15 b § LVU som trädde i kraft den 1 juli 2003 gavs SiS möjlighet att vårda elever i enskildhet, vilket innebär att den som är intagen på en enhet som är inrättad för särskilt noggrann tillsyn kan vårdas utan möjlighet att fritt träffa andra elever, men med ständig tillgång till personal. Vård i enskildhet kan komma ifråga om det krävs med hänsyn till elevens speciella behov av vård, hans eller hennes säkerhet eller övriga intagnas säkerhet. SiS har i Råd & Riktlinjer Juridik 2002:1 – LVU – angett att med vårdskäl avses t.ex. att en narkotikapåverkad elev under ett inledningsskede inte bör vistas tillsammans med andra elever. Vidare kan, enligt SiS riktlinjer, elever som är särskilt våldsamma eller hotfulla behöva vårdas i enskildhet, både av vårdskäl och med hänsyn till elevens och/eller övriga elevers säkerhet. Vård i enskildhet får inte pågå längre än vad som krävs i det enskilda fallet och skall omprövas inom sju dagar efter föregående prövning.

När AA återkom till Hammargården den 31 mars 2004 fattades beslut om att hon skulle vårdas i enskildhet. Orsaken till detta var att hon fortfarande var positiv på bensodiazepiner, att hon bedömdes som orolig och agiterad och att hon uppvisade ett aggressivt beteende. Behovet av vård i enskildhet övervägdes förlöpande.

Inte heller på Hammargården finns någon rastgård i anslutning till den avdelning som används för vård i enskildhet.

Sammanfattning

Beslut om vård på avgiftningsavdelning och om vård i enskildhet fattas alltid efter en bedömning i det enskilda fallet. Vårdformerna, som skall möta den enskilde elevens vårdbehov – inte minst såvitt avser medicinsk säkerhet – innebär inte att eleven hålls isolerad från andra människor. Under avgiftningsfasen kan det dock vara mindre lämpligt att eleven träffar andra elever.

Det är naturligtvis önskvärt att varje elev också har möjlighet att regelbundet vistas utomhus. I vissa fall, t.ex. under avgiftning eller om eleven är aggressiv eller utagerande, kan det emellertid vara förenat med stora risker och svårigheter att låta eleven vistas utomhus. Vid de institutioner som nu är aktuella finns inte heller några rastgårdar i anslutning till de avdelningar där AA vistats.

Nu aktuella vårdalternativ är förhållandevis nya inom SiS, och myndigheten har för avsikt att noga följa upp såväl den vård som ges på de särskilda avgiftningsplatserna som den vård som ges i enskildhet.

Till remissvaret fanns fogat ett yttrande som hade avgetts av institutionschefen BB, som förestår både Rebecka och Hammargården. I det yttrandet anfördes i huvudsak följande.

/---/

3. Synpunkter

LVU-hemmet Rebeckas intagningsenhet och avdelning Saga vid Hammargården är inte att likställa med en isoleringsavdelning. Båda dessa avdelningar används för vård av nyintagna klienter och elever som i AA:s fall behöver en fortsatt abstinensbehandling efter avslutad sjukhusvistelse.

Huruvida AA borde få vistas på en "riktig" avgiftning eller inte avgörs av undersökande läkare på beroendeakuten, S:t Görans Sjukhus. I denna fråga är undersökande läkare suverän i sin bedömning.

På frågan om en intagen elev har rätt till en stund frisk luft varje dag går det inte att finna svar i gällande LVU. Denna fråga har varit uppe till diskussion tidigare utan att ett enhetligt svar kunnat ges. På LVU-avdelningen Rebecka och avdelning Saga på Hammargården finns inga rastgårdar i anslutning till intagningsenheterna. Den fysiska miljön försvårar möjligheten för elever som vistas på intagningsenheten att

vistas ute. Det är också förenat med stora svårigheter att ta ut elever som befinner sig i abstinensfas och/eller är utagerande och aggressiva. Stora personalinsatser krävs och risken för incidenter vid återgång till intagningsenheten är stor.

4. Redogörelse för perioden den 23 mars till och med den 6 april

AA avvek från personal i samband med besök på kyrkogård den 23 mars. Syftet med besöket var att AA ville hedra minnet av sin far. Fredagen den 26 mars greps AA av polisen i Göteborg. Hon transporterades med TPT till beroendekuten, S:t Görans Sjukhus. Efter läkarbedömning överfördes AA till LVU-avdelningen Rebecka. Hon kom till Rebecka den 28 mars kl. 01.00.

Vid ankomsten till Rebecka var AA påverkad av droger och vägrade lämna urinprov. Hon placerades på Rebeckas intagningsavdelning.

Onsdagen den 31 mars överflyttades AA till Hammargården och placerades där på avdelning Saga. Beslut om vård i enskildhet fattades då AA fortfarande var positiv på bensodiazepiner och bedömdes som orolig och agiterad.

Vård i enskildhet pågick till den 6 april då AA flyttade ut till Sagas gemensamhetsavdelning.

5. Sammanfattning

Eleven AA som är placerad på Hammargården med stöd av LVU har i skrivelse till JO klagat på vården i anslutning till att hon återkom till institutionen efter avvikning.

Vid återkomst från avvikning placerades AA på Rebeckas intagningsenhet för att därefter placeras på Hammargården, avdelning Saga med vård i enskildhet. Skälen var att AA bedömdes påverkad av bensodiazepiner och att hon uppvisat ett aggressivt och utagerande beteende. Vården i enskildhet varade i sex dygn och behovet prövades fortlöpande genom drogkontroll samt bedömning av AA:s allmänna mående främst avseende abstinensrelaterade problem. Under vistelsen på Saga uppvisade AA ett aggressivt beteende med verbala hot. Dessa hot riktades främst mot de i personalgruppen som meddelade beslut och besked som AA uppfattade som negativa för henne.

Anledningen till att vård i enskildhet pågick i sex dagar var således i första hand att AA bedömdes ha abstinensrelaterade problem som mynnade ut i verbala hot mot personal samt att genomförda drogkontroller visade positiva svar gällande bensodiazepiner.

AA bereddes tillfälle att yttra sig över remissvaret.

Kompletterande upplysningar om lokaliteterna på den aktuella avdelningen på Hammargården inhämtades per telefon från BB.

I ett beslut den 7 februari 2006 anförde *JO André* följande.

Rättslig reglering m.m.

Vård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) skall beslutas bl.a. om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller annat socialt nedbrytande beteende (3 § LVU).

För vård av unga som på någon grund som anges i 3 § LVU behöver stå under särskilt noggrann tillsyn skall det enligt 12 § första stycket LVU finnas särskilda ungdomshem.

Om den unge vårdas på någon grund som anges i 3 § LVU och vistas i ett hem för särskilt noggrann tillsyn, får han eller hon hindras att lämna hemmet och i övrigt underkastas den begränsning av rörelsefriheten som är nödvändig för att vården skall kunna genomföras. Den unges rörelsefrihet får också inskränkas när det behövs av hänsyn till andra intagnas eller personalens säkerhet (15 § LVU).

Den intagne får enligt 15 b § första stycket LVU beredas vård vid en enhet inom hemmet som är låsbar eller på annat sätt inrättad för särskilt noggrann tillsyn, om det är nödvändigt med hänsyn till den intagnes, övriga intagnas eller personalens säkerhet, eller om det är nödvändigt för att förhindra att den intagne avviker eller för att i övrigt genomföra vården. Om det krävs med hänsyn till den intagnes speciella behov av vård, hans eller hennes säkerhet eller övriga intagnas säkerhet, får en intagen på en sådan enhet hindras från att träffa andra intagna (vård i enskildhet).

I LVU finns inga bestämmelser som besvarar frågan huruvida den som vårdas med stöd av LVU har rätt till daglig utomhusvistelse. Regler om utomhusvistelse finns däremot på vissa andra områden. Enligt 13 § andra stycket lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt (KvaL) skall intagen ha möjlighet att dagligen vistas utomhus minst en timme om ej synnerligt hinder möter däremot. Motsvarande regel finns i 8 § lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl. I 12 § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU) stadgas att den dömda skall ges nödvändig vård och behandling och ges tillfälle till utbildning, aktiviteter, förströelse, fysisk träning och vistelse utomhus. I förarbetena till den lagen uttalas följande beträffande *Genomförande av verkställigheten* (prop. 1997/98:96 s. 166).

Som framgår ovan är det förenat med stora risker för skadeverkningar att beröva unga människor deras frihet. Det är sedan länge känt när det gäller fängelsestraffet och utgör ett av motiven till att införa påföljden sluten ungdomsvård. Inom den av Statens institutionsstyrelse bedrivna verksamheten finns goda förutsättningar för att utforma verkställigheten så att risken för skadeverkningar minskar och det är angeläget att dessa möjligheter tas till vara. Ansträngningarna för att minimera skaderiskerna måste emellertid genomföras med beaktande av att sluten ungdomsvård är en frihetsberövande påföljd. Det är väsentligt för tilltron till påföljden att verkställigheten kan genomföras med erforderlig säkerhet och att den dömda kan hindras från att avvika eller på annat sätt hindra verkställigheten. Det måste därför införas bestämmelser i verkställighetslagen som säkerställer detta.

Lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt (KvaL) innehåller mycket detaljerade föreskrifter om en intagens rättigheter och skyldigheter. Något behov av en sådan omfattande reglering torde inte föreligga bland annat med hänsyn till att verksamheten vid de särskilda ungdomshemmen bedrivs utifrån andra utgångspunkter och med annan målsättning än den verksamhet som bedrivs inom kriminalvården i anstalt. Ett av skälen för att införa den nya påföljden är som framgår ovan att den dömda skall kunna bli föremål för adekvat vård. Verksamheten vid de särskilda ungdomshemmen är till skillnad från verksamheten vid kriminalvårdsanstalterna uteslutande inriktad på vård. Vid utformningen av verkställighetsregleringen bör därför i första hand de bestämmelser som reglerar verkställigheten i fråga om dem som är föremål för ett administrativt frihetsberövande med stöd av LVU tjäna som förebild. I verkställighetslagen bör emellertid också vissa bestämmelser tas in motsvarande de som finns i KvaL.

I specialmotiveringen (s. 185) uttalas att det i paragrafen (12 § LSU) anges vissa primära rättigheter – bl.a. tillfälle till vistelse utomhus – för den som är föremål för verkställighet av sluten ungdomsvård och att uppräkningsen är exemplifierande och inte uttömmande.

Sverige har såsom medlem i FN åtagit sig att främja den allmänna respekten för och iakttagande av mänskliga rättigheter och grundläggande friheter. I sammanhanget är inte minst FN:s barnkonvention av intresse. Vidare är den Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) svensk lag. Sverige har även ratificerat Europeiska konventionen till förhindrande av tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning, som antogs av Europarådets ministerkommitté den 26 juni 1987. Genom den konventionen inrättades European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (Antitortyrkommittén). Frågan om frihetsberövade personers möjlighet till utevistelse och under vilka förhållanden det sker uppmärksammades av Antitortyrkommittén vid kommitténs besök i Sverige den 27 januari–5 februari 2003. Kommittén besökte då bl.a. Bärby ungdomshem och LVM-hemmet Rebecka.

Bedömning

Vid tillkomsten av LSU bedömdes att det inte fanns något behov av en sådan omfattande reglering av de intagnas rättigheter som i KvaL eftersom ”verksamheten vid de särskilda ungdomshemmen bedrivs utifrån andra utgångspunkter och med annan målsättning än den verksamhet som bedrivs inom kriminalvården i anstalt” (prop. 1997/98:96 s. 166). Avsaknaden av regler i LVU vad gäller intagnas rättigheter skall givetvis också ses mot den bakgrunden eftersom verksamheten enligt LVU vid de särskilda ungdomshemmen är inriktad på vård.

Det måste rent allmänt ligga inom ramen för en god vård att vistelse utomhus är möjlig. Vid de särskilda ungdomshemmen torde som regel inte finnas några svårigheter att tillgodose de intagnas behov av utomhusvistelse. Det är närmast en fråga om vilka säkerhetsrutiner som kan vara motiverade vid olika hem och i det enskilda fallet. Däremot synes det kunna uppkomma vissa praktiska problem när den intagne med stöd av 15 b § LVU vårdas i enskildhet. Sådan vård kan beredas av olika anledningar, och den kan pågå under inte helt obetydlig tid. Denna ytterligare begränsning i rörelsefriheten får enligt min mening generellt sett inte innebära att den intagne betas möjligheten att kunna få vistas utomhus. Som SiS har framhållit i sitt remissvar måste dock beaktas att det i vissa fall, t.ex. under avgiftning eller om den intagne är aggressiv eller utagerande, kan vara förenat med stora risker och svårigheter att tillåta utomhusvistelse.

Av utredningen framgår att det inte finns någon rastgård i anslutning till den del av Hammargården som AA vistades på. Av de kompletterande upplysningar som har inhämtats från institutionschefen framgår vidare att dessa lokaler även saknar egen

ingång och att all in- och utpassering måste ske via utrymmen som är gemensamma med den övriga avdelningen. Utredningen ger således vid handen att praktiska skäl kan leda till att det inte går att erbjuda alla dem som vårdas på hemmet möjlighet att få vistas utomhus varje dag.

När det gäller AA:s fall finns det mycket som talar för att det var en kombination av praktiska skäl och hennes eget beteende som medförde att hon inte fick vistas utomhus under den tid som hon vårdades i enskildhet. Remisssvaret ger inte något entydigt svar på frågan om det, oavsett den intagnes eget beteende, alltid föreligger hinder för utomhusvistelse när en intagen vårdas i enskildhet på det aktuella behandlingshemmet. Jag har inte funnit tillräcklig anledning att här närmare utreda hur det förhåller sig i detta avseende.

Jag anser inte att jag har underlag för att rikta någon kritik mot Hammargården för att AA inte har givits tillfälle till utomhusvistelse. Vad som har kommit fram i ärendet föranleder dock frågan om behovet av att skapa praktiska förutsättningar för att intagna som vårdas i enskildhet skall dagligen kunna få vistas utomhus, om utomhusvistelse inte är olämplig av andra skäl. Jag utgår från att SiS närmare överväger vilka åtgärder som erfordras för att kunna ge även dessa intagna en sådan möjlighet.

Eftersom vården av en intagen enligt 3 § LVU, särskilt vad avser vård i enskildhet enligt 15 b § i lagen, de facto inrymmer tydliga moment av frihetsberövande bör eventuellt också övervägas om det inte finns skäl att införa författningsbestämmelser liknande dem på kriminalvårdens område som reglerar frågan om rätten till utomhusvistelse. Jag sänder därför en kopia av detta beslut till Socialdepartementet för kännedom.

SiS har i sitt remissvar berört AA:s vistelse på behandlingshemmet Rebecka i samband med att hon "avgiftades". Mot bakgrund av hur anmälaren har formulerat sitt klagomål och av vad som i övrigt har framkommit, gör jag inte något särskilt uttalande i den delen.

Vad AA i övrigt har anfört föranleder inte någon ytterligare åtgärd eller något uttalande från min sida.